

УДК 376.013.42-056.2

Бужина І. В.

ORCID 0000-0002-7455-2794

Доктор педагогічних наук, професор кафедри сімейної і соціальної педагогіки і психології
Д/З «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) E-mail: bugina.irina@gmail.com

Грищенко С. В.

ORCID 0000-0002-7981-3578

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
(Чернігів, Україна) E-mail: intensiv3000@meta.ua

Імерідзе М. Б.

ORCID 0000-0002-1249-5018

Кандидат педагогічних наук
(Одеса, Україна) E-mail: Max.imeridze@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ

У статті здійснено узагальнення процесу організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів в Україні. Схарактеризовано загальну організацію діяльності навчально-реабілітаційних центрів та їхню структуру. На основі аналізу отриманих даних актуалізовано необхідність дослідження організації освітнього процесу центрів. Підкреслено, що особливо важливо проводити корекційно-розвиткову роботу та надавати реабілітаційні послуги учням з особливими освітніми потребами.

Мета статті – теоретично проаналізувати процес організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів в Україні.

Методологія базується на загальних принципах філософії, базових сучасних положеннях педагогічної науки, психології і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення процесу організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів.

Наукова новизна. Розкрито науково-педагогічні підходи до організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів, які надають дітям з особливими освітніми потребами початкову та базову середню освіту. Схарактеризовано зміст діяльності навчально-реабілітаційних центрів. Визначено сутність освітньої діяльності центрів. Стаття доповнила методологію та інструментарій подальших емпіричних досліджень аспектів вивчення діяльності суб'єктів інклюзивного навчання в Україні.

Висновки. Визначено, що діяльність навчально-реабілітаційних центрів базується на державній освітній політиці. Доведено, що здобуття загальної середньої освіти та надання корекційно-розвиткових послуг у державному та комунальному центрі здійснюється безоплатно. Підкреслюється, що основним завданням навчально-реабілітаційних центрів є здобуття дітьми з особливими освітніми потребами початкової та базової середньої освіти. Доведено, що організація освітнього процесу у центрі здійснюється відповідно до навчального плану та освітньої програми.

Ключові слова: навчально-реабілітаційний центр, інклюзивна освіта, реабілітація, корекційно-розвиткова робота, освітня діяльність.

Постановка проблеми. Проблема інклюзивної освіти в сучасному освітньому просторі набуває особливої ваги. Забезпечення права та сприятливих умов на освіту людей з обмеженими можливостями є необхідною умовою розвитку демократичного цивілізованого суспільства.

Актуальність статті. Недосконалість науково-теоретичних загальнопедагогічних й спеціальних засад освіти й навчання людей з особливими потребами, недостатність спеціальних досліджень потребують

значного оновлення освітнього й виховного процесу як в закладах освіти, так й в спеціалізованих закладах. Відповідно нині постала потреба дослідження і вивчення потенціалів та ресурсів залучення осіб з особливими освітніми потребами в систему загальної освіти. На початку XXI століття практика педагогічної діяльності на інклюзивній основі набуває особливої ваги та актуальності.

Мета статті – теоретично проаналізувати процес організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів в Україні.

Методологія базується на загальних принципах філософії, базових сучасних положеннях педагогічної науки, права і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення процесу організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів.

Для досягнення мети було використано такі методи: *теоретичні* – аналіз правової, психолого-педагогічної, спеціальної літератури з метою вивчення проблеми та визначення теоретико-методологічних основ дослідження; *узагальнення й систематизація* теоретичних наукових даних, застосованих із метою з'ясування стану та розроблення досліджуваної проблеми – організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів в Україні.

Наукова новизна. Розкрито науково-педагогічні підходи до організації діяльності навчально-реабілітаційних центрів, які надають дітям з особливими освітніми потребами початкову та базову середню освіту. Схарактеризовано зміст діяльності навчально-реабілітаційних центрів. Визначено сутність освітньої діяльності центрів. Стаття доповнила методологію та інструментарій подальших емпіричних досліджень аспектів вивчення діяльності суб'єктів інклюзивного навчання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В статті спираємося на нормативно-правові документи щодо навчально-реабілітаційної діяльності: Конституцію України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», Постанову Кабінету Міністрів України про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний центр.

Результати дослідження. Конституція України у статті 53 констатує, що «Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі» [2].

Важливою для нашої статті є частина друга статті 9 Закону України «Про загальну середню освіту» та Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження Положення про спеціальну школу; Положення про навчально-реабілітаційний центр. У цьому Положенні під терміном «діти з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку» слід розуміти дітей, які мають два або більше порушення, або дітей, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю потребують індивідуального догляду та супроводу.

Також в статті маємо спиратися на Закони України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» [3; 4; 5]. Закон України «Про дошкільну освіту» наголошує: «Для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі закладів дошкільної освіти на підставі письмового звернення батьків або законних представників особи з особливими освітніми потребами в обов'язковому порядку утворюються інклюзивні та/або спеціальні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами. У всіх типах закладів дошкільної освіти при реалізації права дітей на дошкільну освіту враховуються особливі освітні потреби у навчанні і вихованні кожної дитини, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами відповідно до принципів інклюзивної освіти» [5].

В Законі України «Про охорону дитинства» розкриті терміни. Які безпосередньо відносяться до діяльності навчально-реабілітаційних центрів:

психолого-педагогічна реабілітація – система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування способів оволодіння знаннями, уміннями і навичками, надання психологічної допомоги, зокрема щодо формування самоутвердження і належної самооцінки особою своїх можливостей, засвоєння правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної навчально-виховної роботи;

соціальна реабілітація – система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації;

психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості» [7]. Всі ці види реабілітації здійснюються в Навчально-реабілітаційних центрах України.

Визначимо основні завдання центрів згідно Положення: «1) здобуття дітьми з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку, початкової та базової середньої освіти з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку та відповідно до освітньої програми центру; 2) забезпечення системного кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу дітей із складними порушеннями з урахуванням стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку; 3) соціалізація та інтеграція дітей із складними порушеннями в суспільство; 4) проведення корекційно-розвиткової роботи; 5) надання реабілітаційних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації»

дитини з інвалідністю; б) надання консультацій батькам або іншим законним представникам, які виховують дітей із складними порушеннями, з метою обов'язкового залучення їх до освітнього процесу» [1, 3].

Навчально-реабілітаційний центр діє на підставі статуту, який розробляється відповідно до цього Положення та інших актів законодавства і затверджується засновником або засновниками. Учні (вихованці) можуть проживати в інтернаті центру (крім вихідних, святкових днів і канікул) у разі, коли перебування в дорозі в один бік перевищує одну годину або відсутнє пряме транспортне сполучення, або за протоколом реабілітації передбачено обмеження фізичного навантаження. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, можуть проживати в інтернаті центру також у вихідні, святкові дні та під час канікул, крім дітей, які мають опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів. За заявою батьків або інших законних представників учня (вихованця) та за погодженням із службою у справах дітей за місцем проживання учня (вихованця) його може бути влаштовано до інтернату центру на вихідні та святкові дні, крім канікул. Рішення про утворення чергових груп затверджується наказом директора відповідно до статуту центру. Рішення про влаштування учнів (вихованців) до інтернату центру затверджується наказом директора. Вихованці дошкільних груп, крім дітей старшого дошкільного віку, не влаштовуються до інтернату центру.

Також, згідно Положення про Навчально-реабілітаційний центр «Здобуття загальної середньої освіти та надання корекційно-розвиткових послуг у державному та комунальному центрі здійснюється безоплатно за рахунок державного та місцевих бюджетів, коштів засновника (засновників), інших джерел, не заборонених законодавством» [1, 6].

Маємо констатувати, що учні (вихованці) з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають в інтернаті центру на повному державному утриманні.

У разі наявності відповідної матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення та відповідно до контингенту учнів (вихованців) можуть утворюватися багатопрофільні центри, в тому числі з класами для дітей з розладами спектру аутизму у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення або порушеннями інтелектуального розвитку, синдромом Дауна, іншими складними порушеннями розвитку. У Положенні про Навчально-реабілітаційний центр визначена гранична наповнюваність 1-10 (11) класів становить шість осіб [1, 11].

Відмітимо, що клас відкривається за умови наявності чотирьох учнів (вихованців) денної форми здобуття освіти. Допускається перевищення граничної наповнюваності класу на одну особу. «Поділ класів на групи для вивчення окремих предметів здійснюється згідно з нормативами, встановленими МОН України» [1, 12].

Зазначимо, що для забезпечення корекційно-розвиткової роботи та реабілітаційних заходів на належному рівні в центрі функціонує відділення корекційно-розвиткової роботи. Діяльність відділення корекційно-розвиткової роботи центру спрямована на реабілітацію основного та вторинного порушень та профілактику супутніх захворювань. Освітні та інші послуги у державних та комунальних центрах можуть надаватись на платній основі. Порядок визначено законодавством. Навчально-реабілітаційний центр забезпечує здобуття початкової та базової середньої освіти із загальним строком навчання 10 (11) років: початкова освіта – 1-4 класи; базова середня освіта – 5-10 (11) класи [1, 15].

Визначимо зміст організації діяльності центру. Режим роботи центру визначається з урахуванням специфіки його функціонування, психофізичних особливостей учнів (вихованців) та вимог санітарного законодавства. Структура навчального року встановлюється центром у межах часу, передбаченого навчальним планом, та затверджується педагогічною радою центру. Розклад навчальних занять (уроків) складається відповідно до навчального плану з дотриманням педагогічних вимог та вимог санітарного законодавства з урахуванням індивідуальних особливостей учнів (вихованців) та затверджується директором центру. Тривалість уроків у 1 класі становить 35 хвилин, у 2-4 класах – 40 хвилин, у 5-10 (11) класах – 45 хвилин. При цьому періодичність проведення перерв під час уроків (фізкультхвилинка) та тривалість перерв між уроками встановлюються відповідно до особливостей організації освітнього процесу та харчування [1, 20].

Класи центру комплектуються учнями (вихованцями) з однорідними порушеннями розвитку та типологічними особливостями психофізичного розвитку. Зарахування до центру, переведення з одного типу закладу до іншого та відрахування учнів (вихованців) здійснюються у порядку, встановленому МОН України [1, 22].

Відповідальність за організацію діяльності центру, дотримання у закладі вимог санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил та норм і організацію харчування учнів (вихованців) покладається на засновника (засновників) та директора центру. Харчування учнів (вихованців) у центрі здійснюється відповідно до норм харчування, встановлених Кабінетом Міністрів України [1, 24].

Організація освітнього процесу у центрі здійснюється відповідно до навчального плану та освітньої програми, які затверджуються педагогічною радою. Освітня програма центру повинна передбачати корекційно-розвитковий складник та предмети для вибору. Така програма схвалюється педагогічною радою центру та затверджується директором. Корекційно-розвиткові заняття проводяться у другій половині дня педагогічними працівниками, які мають відповідну педагогічну освіту. Центр може використовувати типову або інші освітні програми, що розроблені ним чи іншим суб'єктом освітньої діяльності та затверджені відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» [4].

Освітні програми, що розроблені на основі типових освітніх програм, можуть передбачати перерозподіл навчального часу між предметами інваріантного складника не більше ніж на 20 відсотків

річного обсягу навчального часу. Такі освітні програми не потребують окремого затвердження Державною службою якості освіти. Освітній процес у центрі спрямовується на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей, має корекційну спрямованість та через індивідуальний та диференційований підходи забезпечує корекцію порушень розвитку, набуття компетентностей, спрямованих на успішну самореалізацію в професійній діяльності. Корекційно-розвиткові заняття проводяться відповідно до кількості годин корекційно-розвиткового складника освітньої програми. Освітня програма може бути розроблена для одного або двох рівнів освіти (наскрізна освітня програма) [1, 32].

Вважаємо правильним, що на основі освітньої програми центр щороку складає та затверджує навчальний план, в якому конкретизує перелік навчальних предметів, кількість годин на тиждень та корекційно-розвитковий складник [1, 34].

Також погодимося, що у разі потреби центр може визначати індивідуальну освітню траєкторію учня (вихованця) за розробленим педагогічними працівниками та затвердженим педагогічною радою індивідуальним навчальним планом на підставі письмової заяви одного з батьків або інших законних представників учня (вихованця), в якій, зокрема, повинні бути обґрунтовані причини та сформульовані пропозиції щодо особливостей засвоєння освітньої програми центру (її окремих компонентів). У разі відвідування учнем (вихованцем) реабілітаційної установи індивідуальна освітня траєкторія узгоджується з його індивідуальним планом реабілітації в цій установі. Індивідуальний навчальний план повинен забезпечувати засвоєння учнем (вихованцем) відповідної освітньої програми із збереженням корекційно-розвиткового складника. Особи з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями розвитку (крім інтелектуальних порушень), які завершили здобуття певного рівня загальної середньої освіти, отримують відповідний документ про освіту [1, 37].

Безпосереднє управління центром здійснює його директор. Директор центру повинен мати вищу освіту не нижче ступеня магістра (спеціаліста) за спеціальністю «Спеціальна освіта» («Корекційна освіта», «Дефектологія») або «Психологія» («Практична психологія») та/або стаж педагогічної роботи не менше п'яти років у спеціальному закладі освіти. Призначення на посаду, звільнення з посади та повноваження директора центру визначаються законодавством та статутом центру [1, 60].

Директор центру є головою педагогічної ради – колегіального органу управління центру. Педагогічна рада утворюється за наявності не менше трьох педагогічних працівників. Засідання педагогічної ради проводяться у разі потреби, але не рідше ніж чотири рази на рік.

Висновки. 1. Діяльність навчально-реабілітаційних центрів базується на державній освітній політиці.

2. Здобуття загальної середньої освіти та надання корекційно-розвиткових послуг у державному та комунальному центрі здійснюється безоплатно за рахунок державного та місцевих бюджетів.

3. Основними завданнями навчально-реабілітаційних центрів є: здобуття дітьми з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку, початкової та базової середньої освіти з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку та відповідно до освітньої програми центру; забезпечення системного кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу дітей із складними порушеннями; соціалізація та інтеграція дітей із складними порушеннями в суспільство; проведення корекційно-розвиткової роботи; надання реабілітаційних послуг.

4. Організація освітнього процесу у центрі здійснюється відповідно до навчального плану та освітньої програми, які затверджуються педагогічною радою.

References

1. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#n192>.
Pro zatverdzhennja Polozhennja pro specialjnu shkolu ta Polozhennja pro navchaljno-reabilitacijnyj centr (2019). [On approval of the Regulations on the special school and the Regulations on the training and rehabilitation center]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 6 bereznja 2019, 221. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#n192>.
2. Конституція України (1996). *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
Konstytucija Ukrainy (1996). [The Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. – [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1996, 30, 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Про освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
Pro osvitu (2017): Zakon Ukrainy. [On education: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. – [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2017. 38–39, 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Про загальну середню освіту: Закон України. № 2462-VIII від 19.06.2018, *Відомості Верховної Ради України*, 2018, № 39, ст. 285.
Pro zagaljnu serednju osvitu (2018): Zakon Ukrainy. [On general secondary education: Law of Ukraine.]. 2462-VIII vid 19.06.2018, *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. – [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2018, 39, 285.

5. Про дошкільну освіту: Закон України. № 2704-VIII від 25.04.2019, *Відомості Верховної Ради України*, 2019, № 21, ст. 81.
Pro doshkilnu osvitu (2019): Zakon Ukrainy. [About Preschool Education: Law of Ukraine]. 2704-VIII vid 25.04.2019, *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. – [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2019, 21, 81.
6. Про охорону дитинства: Закон України. № 2745-VIII від 06.06.2019, *Відомості Верховної Ради України*, 2019, № 30, ст. 119.
Pro okhoronu dytynstva (2019): Zakon Ukrainy. [On the protection of childhood: Law of Ukraine]. 2745-VIII vid 06.06.2019, *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. – [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2019, 30, 119.
7. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України. № 2740-VIII від 06.06.2019, *Відомості Верховної Ради України*, 2019, № 28, ст. 116.
Pro reabilitaciju osib z invalidnistju v Ukraini (2019): Zakon Ukrainy. [On the Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine: The Law of Ukraine]. 2740-VIII vid 06.06.2019, *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. – [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2019, 28, 116.

Buzhina I.

ORCID 0000-0002-7455-2794

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Family and Social Pedagogy and Psychology,
State Institution «K.D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University»
(Odesa, Ukraine) E-mail: bugina.irina@gmail.com

Hryshchenko S.

ORCID 0000-0002-7981-3578

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of
Social Work and Educational and Pedagogical Sciences,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: intensiv3000@meta.ua

Imeridze M.

ORCID 0000-0002-1249-5018

Ph.D. in Pedagogical Sciences
(Odesa, Ukraine) Email: Max.imeridze@gmail.com

ORGANIZATION OF ACTIVITIES OF EDUCATIONAL REHABILITATION CENTERS IN UKRAINE

The article summarizes the process of organizing the activity of training rehabilitation centers in Ukraine. The general organization of activity of training rehabilitation centers and their structure is characterized. On the basis of the analysis of the received data the necessity of studying the organization of educational process of the centers is actualized. It is emphasized that it is especially important to carry out corrective and developmental work and to provide rehabilitation services to students with special educational needs.

The purpose is to theoretically analyze the process of organizing the activities of training and rehabilitation centers in Ukraine.

The methodology is based on general principles of philosophy, basic modern provisions of pedagogical science, psychology and reflects the interrelation of methodological approaches to the study of the process of organizing the activity of training rehabilitation centers.

Scientific novelty. Scientific and pedagogical approaches to the organization of activity of educational and rehabilitation centers, which provide elementary and basic secondary education to children with special educational needs, are revealed. The content of the activity of training rehabilitation centers is characterized. The essence of educational activity of the centers is determined. The article supplemented the methodology and tools for further empirical research on aspects of the study of inclusive education in Ukraine.

Conclusions. It is determined that the activity of educational and rehabilitation centers is based on the state educational policy. It is proved that the completion of general secondary education and the provision of correctional and development services in the state and communal centers is provided free of charge. It is emphasized that the main task of educational and rehabilitation centers is to obtain children with special educational needs of primary and basic secondary education. It is proved that the organization of educational process in the center is carried out in accordance with the curriculum and educational program.

Keywords: training rehabilitation center, inclusive education, rehabilitation, correctional and development work, educational activity.

Стаття надійшла до редакції: 30.09.2019

Рецензент: Т. Янченко – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка